

földrajzi környezet természeti és társadalmi sajátosságairól. Ez a földrajztanítás hagyományos feladata.

A gyerekeknek értelmezniük kell a földrajzi környezetben tapasztalható természeti, társadalmi jelenségek okait, egymás közötti kapcsolataikat. Ez részben azért történik, hogy ne statikus képzetük legyen a világról. Másfelől célja, hogy értsék a szűkebb és tágabb környezet működését, változásait, fejlődését.

Meg kell tanítani őket, hogy észrevegyék, a környezetben való tevékenységeknek, beavatkozásoknak következményei vannak, az emberiség sorsa, de az egész Föld jövője is a földrajzi környezet adottságaival való gazdálkodástól függ.

A földrajztanítás főbb feladataiból kirajzolódnak a tantárgy speciális nevelési feladatai.

Az összefüggésekben való gondolkodás képességének kialakítása a tanulóknak a természet- és a társadalomföldrajzi jelenségek belső és egymás közötti összefüggéseinek bemutatásával.

Az emberek és környezetük viszonyának megismertetése, megértetése a különböző tájak eltérő természeti és társadalmi jellemzőinek bemutatásával, kapcsolataik felfedeztetésével, feltárásával.

A nemzeti és a regionális identitástudat megalapozása a gyerekekben, amely alapja lehet más népek megértésének, elfogadásának is.

Az eltérő földrajzi helyek, tájak, illetve a népek, embercsoportok eltérő tényleges és viszonylagos elhelyezkedéséből adódó különböző típusú függőségek megértetése.

A területi együttműködések szükségességének megértetése a természeti erőfor-

rások egyenlőtlen eloszlásának felismertetésével, az ebből adódó kölcsönhatások, a népességmozgások, az áruk, az információk cseréjének bemutatásával.

A környezettudatos életmód megalapozása és formálása annak megértésével, hogy a különböző adottságú természetes tájakon az emberi tevékenység kultúrtájakat hoz létre, ahol egymásnak ellentmondó térbeli kölcsönhatás és érdek érvényesül.

Jegyzet

(1) A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 1995-ös módosítása 9. §, 4. § (1)–(3) bekezdése és a 10. § (1)–(3) bekezdése.

(2) A közoktatásról szóló törvény (1993. LXXIX.) 94.§. (3) bekezdésének b) pontja.

(3) 243/2003. (XII.17.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

Irodalom

Nemzeti alaptanterv. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest. (1995) 120–173.

Kerettanterv az általános iskolák számára. Oktatási Minisztérium, Budapest. (1998)

Kerettanterv a gimnáziumok számára. Oktatási Minisztérium, Budapest. (1998)

Kerettanterv a szakközépiskolák számára. Oktatási Minisztérium, Budapest. (1998)

Kerettanterv a szakiskolák számára. Oktatási Minisztérium, Budapest. 1998.

Nemzeti alaptanterv 2003. Oktatási Minisztérium, Budapest. (2004) 3–15., 73–107.

Makádi Mariann (2004): *Földönjáró. Módszertani kézikönyv a földrajztanításhoz 1.* Stiefel-Eurocart Kft., Budapest. 21–57.

Probáld Ferenc (1999): A földrajztanítás Magyarországon – In: Útóné Visi Judit (szerk.) *Vizsgatárgyak, vizsgamodellék II. Földrajz.* OKI, Budapest. 11–34.

Makádi Mariann

főiskolai docens, Főiskolai Földrajz Tanszék, TTK, ELTE, Budapest

Bennünk „élő” szomszédaink

Kognitív térképek tartalmi elemei a szomszéd országokról

A környezetpszichológusok (Lynch, 1960; Stea, 1969, 1974) évtizedek óta vizsgálják a városi környezetről kialakított kognitív térképeket szerzte a világon. A vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a

kognitív térképek nem pontos leképeződései az objektív környezetnek, a térképek személynél torzulásai viszont nem véletlen hiba eredményei, hanem tükrözik azt a kapcsolatot, ahogy az egyén használja a környezetet.

Mindannyian voltunk már abban a helyzetben, hogy megkérdezték minket, merre van egy bizonyos objektum, hogyan lehet oda eljutni? Az esetek döntő részében megadtuk a választ, ismertettük az útvonalat, de néha előfordul, hogy bár ismerjük a keresett helyet, nem tudjuk elmondani az odavezető utat.

Mit is teszünk akkor, amikor útbaigazítjuk a kérdezőt? Szavakká formáljuk az útvonal bennünk létező térképét. A tudatunkból „előhívjuk” a környezetünkről raktározott gondolati, más néven kognitív vagy mentális térképet és verbálisan prezentáljuk.

Mindenkinek van a saját környezetéről egy személyes, egyedi kognitív vagy mentális térképe. Ha emlékezetből lerajzoljuk például annak a környezetnek a térképét, ahol akár gyerekként, akár felnőttként társainkkal töltöttük az időt, tapasztalni fogjuk, hogy az általunk rajzolt térkép különbözik másokétól, a saját személyes térképünkön más elemek is vannak, egyesek esetleg nincsenek, amelyek mások térképén szerepelnek, mások fontosak. Mindenki térképe tartalmaz személyes, csak az övére jellemző elemeket az adott helyről mindenki más és más (személyes elemeket tartalmazó) mentális térképet őriz tudatában.

A téri környezet objektív leképeződéséhez – az egzakt térképekhez – hasonlóan a kognitív térképek is a helyre, irányra, távolságra épülnek, azonban azoktól eltérően jelentős mértékben tartalmaznak személyes jelentéseket. A kognitív térképek azt tükrözik, hogyan látják, értik meg az emberek egyéni módon a földrajzi környezetet. „A kognitív térkép nem a világ fejünkben született fényképe, hanem a térbeli környezet gondolati újratereztése.” (1)

A kognitív térképezés – a térbeli tájékozódás fejlődése

A pszichológia és a földrajztudomány egyaránt foglalkozik a kognitív vagy mentális térképekkel. A fogalom *ToImantól*, egy amerikai kísérleti pszichológustól származik az 1930-as évekből.

Földrajzi szempontból megközelítve a kérdést, adott egy tér, amelyben kapcsolat-

rendszerek léteznek, működnek a kérdés az, mikor képes a gyermek ezeket először felismerni, milyen fejlődési folyamaton megy keresztül. A pszichológus azt vizsgálja, hogy egy adott háromdimenziós térben hogyan képes tájékozódni a gyermek.

A kognitív pszichológia térnyerése az 1960-as években kezdődött, bár akkor már két évtizedes múlttal rendelkezett. Kutatási területe az emberi megismerés, az embert információ-feldolgozó rendszernek tekintve. A kognitív pszichológia alapvető célja az információáramlás és feldolgozás folyamatainak megértése, leírása a kognitív tudomány fogalmaival, elsősorban a számítógép-tudomány által kidolgozott fogalmakkal. Az emberi információfeldolgozás modellje számítógép-metafafor alapján készült, az emberi megismerés egyszerűbb folyamatainak megismerésére alkalmas.

A környezetünkből érkező információkat érzékszerveinkkel érzékeljük. A következő lépés az észlelés, az érzékelt jeleket a memóriánkban tárolt információk segítségével értelmezzük, értékeljük, egyidejűleg szelektálunk, így az információk töredéke jut csak a rövidtávú memóriába. A rövidtávú memóriát azok az információk alkotják, amelyeknek éppen tudatában vagyunk, amelyekre tudatosan gondolunk. Az információk feldolgozásához szükségünk lehet olyan ismeretre, amelyet a hosszú távú memória tárol – tárolt információk rendszere –, ezért azt beemeljük a rövidtávú vagy más néven munkamemóriába.

Kiinduló példánkat felelevenítve: hogyan jutok el X helyre? – a kérdést érzékeljük, megértjük, a bennünk tárolt kognitív térkép segítségével értelmezzük, s komplex kognitív készségeink segítségével válaszolunk. A komplex kognitív készségek már tipikusan az ember sajátjai: a gondolkodás, a nyelv, az intelligencia, a problémamegoldás a legfontosabbak. Ezek már nem értelmezhetők a számítógép-metafaforával, de a tudásreprezentáció problémaköre igen, azaz, hogy épülnek az információk a már meglévő ismeretrendszerbe, hogyan történik a tárolás, a szerveződés.

Visszatérve a földrajzi megközelítéshez, napjainkban az információs rendszerek

bármely helyen, időpontban képesek bennünket összekötni a Föld bármely pontjával. A televízió, a rádió, a telefon, az internet ezt bármikor megteszi. Ez az emberek től különböző terekben, térnagyságokban, rétegződésekben való gondolkodást kíván, például egy-egy országhoz, kontinenshez tartozás tudatosulását. Ezek a térbeli szintek a földrajzi megismerés szinterei is, ezekhez térképi, topográfiai ismeretek tartoznak. A földrajztanítás alakítja ki ezeket az ismereteket, ezért a térbeli gondolkodás fejlődéslélektani ismeretei alapján tudnunk kell, például mikor, milyen módszerek alkalmazhatók a térképi ismeretek tanításában.

A térbeli gondolkodás fejlődését évtizedek óta többen vizsgálják, több elmélet született. Az egyén gondolkodásának fejlődése több fázison megy keresztül, így a téri észlelés is, ennek következtében a kognitív térképezés is több szakaszon halad át. Az erre vonatkozó elméletek közül a legátfogóbbat *Piaget* állította fel.

A gyermek viselkedése a térben az észlelés hatására aktív, térbeli gondolkodása kognitív operációk-műveletek sorozataként aktívan épül fel, folyamatosan fejlődik és mennyiségileg is változik. *Piaget* a belső, mentális képek kialakulásának fejlődését vizsgálta: különböző életkorokban hogyan képesek a gyerekek közvetlen környezetüket ábrázolni?

A vizsgálat eredményeként négy szintet állapított meg:

– Érzékszervi-mozgásos szakasz (0–2 év) – a gyermek megtanulja a tárgyak helyét a térben. Kiindulópont az én, az ott-hon, az ismert helyek ezekkel kapcsolódnak, egymással nem.

– A műveletek előtti gondolkodás szintje (7 éves korig) – a megjelenő szimbolikus gondolkodás szorosan kötődik az énközpontú világképhez. A gyermek pontokkal, vonalakkal rajzolja le térbeli környezetét, az irányok, a távolságok erősen torzak, az egyes elemek között szinte nincs kapcsolat.

– A konkrét műveletek szintje (7–12 év) – különböző gondolati műveletek megoldása jellemzi a szakaszt. A gyermek már eltérő perspektívából is tudja szemlél-

ni a környezetet, eltávolodik az énközpontú világképtől. A mentális térképeken az egyes helyek között összeköttetések, oldal és felülnézeti ábrázolás figyelhető meg, azaz megjelennek a térképjelek. A rajz koordináltabb, részletesebb.

– A formális gondolati műveletek szakasza (12–15 év) – a világ értelmezése elvont fogalmak segítségével történik. A kognitív térképeken absztrakt módon koordinált térképjelekkel, szimbólumokkal történik az ábrázolás, megjelenik a jelkulcs használata, az irányok, a távolságok, a méretarány, a nagyság megközelítőleg pontosak.

Piaget és mások vizsgálatai alapján tudjuk, hogy a gyermek 12–15 éves korára már képes a térbeli kapcsolatrendszerek áttekintésére, természetesen egyéni különbségek megfigyelhetők. 15 éves kor körül a gyermek függetleníti magát a konkrét szituációtól, elvont fogalmak segítségével értelmezi a világot, jelekkel dolgozó modellt alkot térbeli környezetéről. A kognitív térképezés megközelíti a felnőttek színvonalát.

A kognitív térképek kialakulása

A kognitív térképezés alapvetően modellalkotás, azaz tudatunkban egyfajta sémát alkotunk térbeli környezetünkről.

A modellalkotáshoz információk szükségesek, ezek a nyersanyagok. Sokféle forrásból származhatnak: a térbeli világ saját megtapasztalása, iskolai ismeret, tömegkommunikáció, mások tapasztalatai.

A nagyszámú információ között válogatunk, sajátos törvényszerűségek alapján, például aszerint, hogy az adott téri környezet mire használjuk; dolgozni, vásárolni, kirándulni járunk oda?

A begyűjtött, szelektált információkat a bennünk meglévő tudati tartalmakkal újrakeresztve, strukturálva egy belső képpé alakítjuk. A kognitív térképezés tehát interaktív-szelektív-struktúráteremtő folyamat, amelynek az eredménye a térbeli környezet újratereztése. Ez a felfogás a rekonstrukciós elmélet – *Robert Downs* geográfus és *David Stea* pszichológus elmélete –, melynek segítségével az ember

és a környezet közötti szubjektív kapcsolat összetettebb értelmezést kapott.

A rekonstrukciós elmélet szerint az embernek a térbeli környezetéhez való szubjektív viszonya több szakaszon átmenő folyamat:

– első szakasz: tér észlelése a szelektált információk felvételén keresztül;

– második szakasz: befogadott információk belső tájékozódási rendszerre alakítása;

– harmadik szakasz: szimbolizáció, környezeti információhoz szubjektív tartalmat, egyéni jelentést kapcsolunk;

– negyedik szakasz: identifikáció, a térbeli elemek szubjektív jelentését érzelmi úton is feldolgozzuk.

A folyamat során egyre jobban elszemélyesedik a tér, fokozatosan felépítjük a kognitív térképet, újraterejtjük a fejünkben a térbeli világot.

A tér észlelése mint szelekciós folyamat – mi szerint szelektálunk?

A formalista nézőpont szerint a térbeli környezet adottságai a meghatározók. A környezetünkben a hozzánk közel levő tárgyakat az észlelés során egy csoportba rendezzük, az alakra egyforma tárgyakat egymáshoz kapcsoljuk, a látható határokkal elkülönült tárgyakat egységbe kapcsoljuk. E megközelítés szerint a kialakult kognitív térkép szerkezetét a látvány adja.

A funkcionalista irányzat szerint az észlelést szubjektív tényezők irányítják, például a belső értékrend, a kötelező társadalmi normák, az egyéni beállítottság nagyobb szerephez jutnak, mint a térbeli környezet objektív adottságai.

A különböző felfogásoktól függetlenül léteznek általános szelekciós tényezők. Ilyen tényező az érzékszervek felépítése: a szemünk például csak meghatározott hullámhosszúságú fénysugarat képes látni.

Az észlelést és vele együtt a kognitív térképezést befolyásolja az egyén szellemi fejlettsége, színvonala. A kognitív térképezés intellektuális tevékenység, így visszatükröződik benne az egyén értelmi fejlődése.

A gyermeki gondolkodás minőségileg eltérő fokozatokban jelenik meg, ezek egymásra épülve alkotnak komplex fejlődési

rendszer. Az első, az érzékszervi mozgásos szakaszban a gyermek megtanulja a tárgyak helyét a térben és megtanulja azt is, hogy azok a környezetében helyhez kötötten léteznek.

A műveletek előtti gondolkodás szintje énközpontú világképet mutat, a gyermek a saját perspektívájából közelít a térhez, a számára fontos elemek jelennek meg a kognitív térképeken.

A konkrét művelet megoldására is képes a gyermek, de ezek valamely konkrét cselekvéshez kapcsolódnak (az iskolába járás, a vásárlás stb).

A formális gondolati műveleteknél elszakad az egyén a saját perspektívájától, a konkrét szituációtól, elvont fogalmakkal értelmezi a világot.

A fejlődési folyamat fokozatait tükrözi a kognitív térkép, minden fokozaton más-más módon szelektálunk.

A környezeti ingerek közötti szelekcióban benne van az egyéni tapasztalat, a szellemi beállítódás (például környezetünkben a szakmánkkal kapcsolatos jelenségeket vesszük észre).

A szelekció szorosan kapcsolódik az egyén szociális, kulturális világához. Ugyanazt a környezetet az eltérő kultúrák képviselői másképpen észlelik, szelektálják. Az észlelésszelektálás elválaszthatatlan a mindenkori szituációtól, az egyén motivációjától. Mást lát, mondjuk, Pécs városából az, aki bevásárolni megy oda, mást az egyetemista, mást a színházi fesztiválra érkező vendég. Az adott szituáció elnyomja az egyéb környezeti ingereket, a cselekvés szempontjából fontosak felvételére korlátozódik.

Mivel a kognitív térképezés elsődleges célja a térbeli tájékozódás elősegítése, s nem a tér objektív tükrözése, ezért a szelekció nem negatív jelenség.

A térbeli tájékozódás nélkülözhetetlen eleme életünknek. Hogy működjön bennünk, ahhoz tisztában kell lennünk azzal, hogy mi hol van, azaz tudnunk kell a dolgok térbeli helyét. Ismernünk kell azt is, hogy merre, milyen távol van az adott objektum. Ezek ismeretében egyfajta koordinációs rendszerbe, vonatkozási keretbe

kell illesztenünk azt. Ez lehet egy objektív keret (például az égtájak), de lehet egyénhez kötött keret is (például tőlem jobbra). Ez a tájékozódási rendszer elégséges lehet a napi tájékozódásban, de a kognitív térképekhez többet is kell tudni, tartalommal, egyéni jelentéssel kell megtölteni a helyeket. Ezt tesszük a szimbolizáció és az identifikáció során.

Minden topográfiai helyhez hozzárendelhető egy primer jelentés, azaz a hely valamely emberi cselekedetnek ad teret, vagy gátolja azokat. Azonban a fizikai környezetnek szimbolikus jelentése is van, gyakran elfogadott jelképekkel (például a várost szimbólumokkal helyettesítjük). Maga a hely is szimbolizálhat társadalmi viszonyokat (például egy városrész egyben identitást is kifejezhet).

A kognitív térképek jellemzői

Hogyan kerülnek napvilágra a bennünk létező kognitív térképek, a tudati képek, melyek a fő tulajdonságaik?

A leggyakrabban a rajzos módszert alkalmazzák, eredménye a mentális térkép. Ezt elsőként Kevin Lynch amerikai építész alkalmazta, ő vezette be a mentális térkép, a mental map fogalmát. Három város, Boston, Los Angeles és Jersey City térképeit rajzoltatta meg kísérleti személyekkel, majd ezeket a „térképeket” összehasonlította a valósággal.

A rang-módszer alkalmazásakor megadott tulajdonságok alapján kell rendezni a kijelölt objektumokat (a felsorolt helyek közül hol lagnál a legszívesebben, a legkevésbé szívesen stb). Ennél a módszernél a kutató készíti el a térképet a válaszok alapján.

Gyakran alkalmazzák a módszereket gyévesen, például a rajzolást és a szóbeli

megfogalmazást együtt. Itt az eredmény már több, ez lesz a kognitív térkép.

A kognitív térképezés megismert folyamatából, a tudati kép megjelenítési módszereiből következnek a kognitív térképek fő jellemzői és hibái is.

A fő térbeli irányokat általában merőlegesen adjuk meg, így azokat így is idézzük fel. Jellemző vonás, hogy a távolságviszonyok aránytalanok. Ha például két azonos távolságú településpárt nézünk, akkor azt, amelyiknél köztes település is van, nagyobb távolságúnak tartjuk. Ha városon belül állapítunk meg távolságot, azt gyakran az eléréshez szükséges idő alapján tesszük, tehát

nagy jelentősége van a közlekedési eszközöknek.

A tájolás is pontatlan: mivel például Horvátország déli szomszédunk, Varasd is délebbre kerül Pécsnél, holott északabbra fekszik. Országok, városok nagyságának becslését befolyásolja az is, hogy például milyen gyakran hallunk róluk, mennyit szerepelnek a hírekben, újságokban. Nem hagyhatjuk fi-

gyelman kívül a rajzos módszernél az egyén rajzkészségét sem.

Miért fontos a kognitív térképezés?

Az eddig megismertek is már adtak választ, elsősorban azt, hogy a kognitív térképezés legfontosabb célja és feladata a mindennapos térbeli tájékozódás elősegítése. Az észlelés és a tájékozódási rendszer felépítése során teljesül is ez.

A szimbolizáció és az identifikáció során személyesebbé válik a környezet, jelrendszerét, üzenetét értjük, hozzájárul a kognitív térkép a világ gondolati elsajátításához.

A kognitív térképezés a térbeli világ átalakításának egyik elengedhetetlen előfel-

A tanulók szomszédainkról alkotott országgépét vizsgálva igazolódni látszik az a szakirodalomból ismert megállapítás, miszerint a kognitív térképek nem a valóság objektív tükrözését, hanem a valósághoz való egyéni viszonyulást, az abban való tájékozódást szolgálják, egyéni elemeket tartalmaznak. Ez esetben is bebizonyosodott, hogy a kognitív térképeket számos olyan elem építi fel, amely az egyén személyes tapasztalatából származik, s látható, hogy ezek az elsődleges jelentőségűek.

tétele, a kognitív térkép az épített környezet átalakításának segédeszköze. A kutatási eredményeket alkalmazzák a környezet tervezésében, a problémamegoldásban.

A kognitív térképezés területén végzett vizsgálatok túlnyomó többsége a városi környezetek, egy-egy környék, városrész, bevásárlóközpont kognitív térképét tanulmányozta. A kutatások kis része foglalkozott csak nemzeti, nemzetközi környezet kognitív tanulmányozásával.

Kognitív térképek hazánk szomszédairól egy felmérés tükrében

„A tantárgy oktatásának célja, hogy ráébressze a tanulókat a tantárgy fontos szerepére napjaink földrajzi-környezeti jelenségeinek, folyamatainak megértésében, kifejlessze bennük a közösségük, országuk, régiójuk és a világ problémáinak megoldásban való aktív részvétel készségét” (Az alapfokú oktatás-nevelés kerettantervei, Földünk és környezetünk, 7–8. évfolyam).

A kognitív térképek elemei sokféle forrásból táplálkoznak, alapvető közülük az iskolai oktatás. Milyen tartalmi elemeket tartalmaznak a 8–9–10. osztályos tanulók kognitív térképei, mely forrásokra utalnak azok? – ezen kérdésekre irányult az a felmérés, amely 2004 elején készült, összesen 109 tanuló részvételével. A nyolcadikos általános iskolai tanulók a felmérés idején már túl voltak Közép- és Dél-Európa tanulásán, a kilenc- és tizedikesek nyolcosztályos gimnáziumba járnak, előbbieket még nem, utóbbiak már tanulták a térséget.

A felmérés során a tanulók kaptak egy lapot, amelynek közepén Magyarország kontúrterképe állt. Feladatuk az volt, hogy folytassák a térképrajzolást, segédeszköz nélkül rajzolják be hazánk szomszédait, nevezzék is meg azokat. Minden országhoz írják be azt az országhoz kapcsolódó öt szót, ami legelőször eszükbe jut. A feladatra szánt időt fél órára terveztük, átlagosan 20–25 perc alatt készültek el a tanulók.

Valamennyi tanuló elkészítette a térképet, 38,7 százalék hibátlanul, azaz az összes ország szerepelt rajta és jó helyen. Típushibaként rajzolódott ki a volt Jugoszlá-

via utódállamainak eltévesztése, sokaknál hiányzott Szerbia és Montenegró Államszövetség, 9,1 százaléknál Horvátország, 2,7 százaléknál Szlovénia. Ukrajnát 4,5 százalék nem jelölte. A legjobban Szlovákia, Ausztria és Szlovénia kontúrjait rajzolták meg a tanulók.

Az országokhoz kapcsolódó megállapítások számát tekintve az tapasztalható, hogy egy jellemzőt valamennyi tanuló írt, folyamatos csökkenéssel ötöt kb. kétharmaduk. Évfolyamokra bontva az látható, hogy a 9. osztályosok „tudnak a legtöbbet” az egyes szomszédos országokról.

A három évfolyam összesített eredményei alapján Ausztria a legismertebb ország – a felmérés Szombathelyen készült –, majd hasonló arányban Románia következik. A közelben levő Szlovénia nem ismertebb a legtávolabbi Ukrajnánál. A kapott eredmények megértéséhez vizsgáljuk meg a válaszok tartalmát!

A kognitív térképek tartalmi elemei

Ausztria

A felmérésben résztvevő tanulók legközelebbi szomszédja Ausztria. Az országra vonatkozó megállapítások közül legtöbben az első helyre a síelést, a hegyekhez kapcsolódó turizmust írták – 8. o.: 28 százalék, 9. o.: 18 százalék, 10. o.: 29 százalék –, de mind az öt helyen előfordul ez a válasz. A kilencedik osztályosoknál a „hiányzó” 8 százalékot Karintia kapta egy testvériskolai kapcsolatnak köszönhetően. Csak az első helyen adott válaszköznél Bécs és a vásárlás aránya jelentős, a gimnáziumi osztályoknál az EU megjelölés, az általános iskoláinál az erőművek (ezzel csak itt találkozunk, s ez a tanórán tanultakra utal). A szórványosan előforduló válaszokból néhány: „Mozart, Salzburg, Opera, Schröder, Habsburgok, Sachertorta, vasfüggöny, jókedvű emberek, muskátli, felsőbbbségi érzés, kávézók, nyelvvizsga, nővérem lakhelye”.

A válaszokat olvasva megállapítható, hogy az első helyre a tapasztalt, megélt események kerültek, ezek a dominánsak végig, majd a családi-ismerősi körben hallottak és az iskolában tanultak következ-

nek. Ez utóbbiak a legtöbbször a nyolcadikosoknál szerepelnek. Feltételezhető, hogy közülük volt a legkevesebbnek személyes élménye Ausztriáról, s valóban, egy későbbi beszélgetésen ezt igazolták is.

Az országokra vonatkozó tartalmi áttekintés továbbra is az első helyen adott válaszok alapján történik.

Szlovákia

Szlovákia esetében is vezető a síelés, a hegyi turizmus (45,5; 19,5; 9 százalék), a magyarok (15 százalék), Felvidék – a 10. o.-ban 29 százalék. Jelentős részüik tette első helyre a testvériskolai kapcsolatot. Mindhárom osztályban kiemelkedik Pozsony, 7–11 százalék a részesedése. Az egyedi válaszok változatosak: „Trianon, sör, cseppkőbarlang, Fáttra, Csallóköz, Kárpátok, Kassa, szép hegyek, rokonok, régen magyar terület volt, nem szeretnek minket, jó a kapcsolat Magyarországgal, szegénység, cigányok” – a felméréshez közeli időben adott hírt a média a „cigányfelkelésről”.

Ukrajna

Ukrajnához Csernobil, az atom – 15–28 százalék – kapcsolódik a legtöbb tanulónál, valamint Kijev. A FÁK, az egykori Szovjetunió és nagy terület a nyolcadikosoknál, Kárpátalja, Trianon, szegénység és a maffia a gimnáziumi osztályoknál. A legkevesebb, legkevésbé változatos válaszokat a nyolcadikosok adták, elsősorban tankönyvből és a médiából származó információkat. A másik két osztály Ukrajna-képe változatosabb, de azonos forrásokból táplálkozik, személyes tapasztalat csak áttételesen van: „barátnőm volt kint”. A legszínesebb válaszok a kilencedikesektől származnak: „menekültek, Sevcsenko, Dinamo Kijev, kelet, a pénz nagy elértéktelenedése, sok orosz, nehézipar, vodka, Ungvár”.

Románia

Románia tartalmi elemei közül kiemelkedő az Erdély-magyarok szópáros 44–66 százalékos részesedéssel mindhárom osztályban. A szegénység megjelölése is megtalálható mindegyik tanulócsoportnál, 7–19 százalék. A nyolcadikosok ásványi

gazdagságot (31 százalék), autó- és hajógyártást (7 százalék), Bukarestet (7 százalék) írják az első helyen. A másik két osztály vegyesebb képet rajzol meg: „Bolyai János, szocializmus, medve és Drakula gróf” 2–3 százalék, „cigányok” 10 százalék. Kevés utalás található személyes kapcsolatra is, egy-egy baráti név. Hibás elem is előfordul, a Vajdaság. Az első helyen viszonylag egységes országgép a további helyeken árnyaltabb, részletesebb, a tartalmi elemek fő csoportjai változatlanok.

Szerbia és Montenegro Államszövetség

Szerbia és Montenegro Államszövetség kognitív térképein a fő elemek a Vajdaság (37, 5 és 15 százalék), a háború (31–33 százalék), a szegénység, régi Jugoszlávia, Belgrád és Koszovo, valamint a vízilabda. A Vajdasághoz sokan hozzákapcsolták a magyarokat. Az egy-egy helyen előforduló megállapítások sokfélék: „apró ország, kis tengerpart, nem olyan elmaradott északi rész, alföldek, etnikai üldözések, Nándorfehérvár, Újvidék”, „Titó”, „Gyngyis”. A legtöbb jellemzőt a kilencedikesek alkalmazták, bár ők nem tanultak még a térségről; ennek köszönhető valószínűleg a Vajdaság 5 százalékos előfordulási aránya is. A nyolcadikosok kognitív térképein szerepel viszont a legtöbb tantárgyi ismerethez kapcsolódó elem.

Horvátország

Horvátország a tengerrel, az idegenforgalommal azonos (72–90 százalékos mértékben), a mediterrán valamint földrajzi nevek teszik az azonosulást kissé változatosabbá. „Krk-sziget, Rab-sziget, Split, Dubrovnik, Trogir, Rijeka, Dalmácia” is az idegenforgalomhoz kapcsolódnak, de a „kuna” és az „olcsó” szó is valószínűleg. A „szláv ország” és a „romok” megállapítások találhatók még az első helyen, a csak egyszer előforduló aránya csupán egy százalék – „Trianon, háborúk, Csáktornya, Karlovac, horvát nyelv, fizetőeszköz az euro”. A kognitív térképek ez esetben elsősorban személyes tapasztalatok alapján rajzolódnak ki, s a más forrásokból származó ismeretek is ezeket bővítik, új tartalmi vonások nem jelennek meg.

Szlovénia

Szlovénia földrajzi közelsége ellenére a legkevésbé ismertek közé tartozik, személyes tapasztalatok vagy tantárgyi ismeretek alkotják a tanulók országgképét. Az „idegenforgalom megjelölése (17–53 százalék) és Ljubljánáé (10–15 százalék) kiemelkedő, a „kicsi, fejlett, vásárlás, magyarok” jelentős. A „levél-táros tábor” – 8 százalék – és az „ismerősök” az előző megállapításokkal együtt a megélt élményeket valószínűsítik. Ugyanebben a tanulócsoportban 8 százalék jelölte meg Trianont, másutt egyáltalán nem fordul elő. Három tanuló írta a lapjára, hogy nem ismerem, ami meglepő lehet, de érthető is: a tanuló nem járt ott, az iskolában még nem tanulta – a tankönyvek épp hogy említik –, a médiában szinte soha nem hallani Szlovéniáról, a helyi sajtóban alkalomadtán. Jelentős az egy-egy megállapítást tömörítő kategória aránya (28; 45 és 8 százalék. Néhány megállapítás közülük: „fejlettebb mint Magyarország, Ausztriához hasonló, cseppkőbarlangok, régen Jugoszlávia része volt, szeretnek minket, szép tájak, alpesi legelők, a falvak sűrűn vannak, rendezettség, átutazás, sok a sport”.

Összegzés

A tanulók szomszédainkról alkotott országgképét vizsgálva igazolódni látszik az a szakirodalomból ismert megállapítás, miszerint a kognitív térképek nem a valóság objektív tükrözését, hanem a valósághoz való egyéni viszonyulást, az abban való tájékozódást szolgálják, egyéni elemeket tartalmaznak. Ez esetben is bebizonyosodott, hogy a kognitív térképeket számos olyan elem építi fel, amely az egyén személyes tapasztalatából származik, s látható, hogy ezek az elsődleges jelentőségűek. Azok a tanulók, akik a szomszédos országok valamelyikében jártak, saját ismeretből gazdálkodtak, még az átutazók is először azt jelölik meg. Jelentős a szerepe a környezetből – szülői, ismerősi vélemény – szerzett információknak, valamint a médiának. Igazolódott az a szintén szakiro-

dalmi megállapítás, miszerint befolyásolja az adott kognitív térképet, hogy mennyit foglalkoznak, mennyire tart köztudatban egy témát a média, (Csernobil, cigányfelkelés, koszovói események stb).

Az iskolai ismeretek a legmarkánsabban annál a tanulócsoportnál jelentek meg, amelyik a felmérés tanévében tanult erről a térségről. Váratlan volt az a tapasztalat, hogy a legtöbb jellemzőt, a legösszetettebb országgképeket az a tanulócsoport alkotta meg, amelyik még nem tanult a térségről a felmérés idején. Ez több okkal is magyarázható (például személyes tapasztalatok, sokoldalú érdeklődés).

Végezetül visszatérve a kerettantervi követelményben megfogalmazottakra és a különböző tudományos kutatások eredményeire: mennyire tudjuk a földrajzoktatással befolyásolni, segíteni a szomszédainkról, de a világ más térségeiről kialakított képet, a kognitív térképeinket minél objektívebbé is tenni?

Irodalom

- Holahan, Charles J. (1998): A környezeti attitűdök. In: Düll Andrea-Kovács Zoltán (szerk.): *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*. Kossuth Egyetemi Kiadó, 81–105.
- Holahan, Charles J. (1998): A környezet megismerése: környezeti kogníció. In: i. m. 47–79.
- Holahan, Charles J. (1998): Környezeti észlelés. In: i. m. 27–46.
- Cséfálvay Zoltán (1990): *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó.
- Farsang Andrea – Jóri Johanna (1999): *Adatok a 13–16 éves magyar diákok mentális Európa-képéhez. A földrajz tanítása*. Mozaik Oktatási Stúdió. 4., 10–18.
- Gálné Horváth Ildikó (1998): *A tanulók helyismeretének felmérése Mental Map segítségével. A földrajz tanítása*. Mozaik Oktatási Stúdió. 3–4, 23–25.
- Makádi Mariann (2003): *Térképre vitt képzetek. A földrajz tanítása*. Mozaik Kiadó. 4. 3–10.
- Michalkó Gábor (1998): Mentális térképek a turizmus-kutatásban. *TÉT*, 1–2, 111–125.

Lakotár Katalin

főiskolai docens,

Természetföldrajzi Tanszék, BDTF,

Szombathely